պատճառով չեն գործել, այլ անձնական շահերից դրդված: Այդպիսի բացառութիւններ այնքան քիչ և այնպիսի անհամակրելի անձնաւորութիւններ են, որ հանրապետականները կարող են այդ զիջումն անել առանց կորցնելու իրանց հեղինակութիւնը, իսկ սենատը կարող է դրանով բաւականանալ, որովհետև այնուամենայնիւ սենատի առաջարկութիւնը սկզբունքով ընդունված կը լինի:

Այսպէս թէ այնպէս ֆրանսիական ազգային երկու ժողովների մէջ բացարձակ անբաւականութիւն չի պատահի: Միապետականները մեծ անհամբերութեամբ սպասում էին այդ անբաւականութեանը և դրանով մտածել տալ սենատի չափաւոր հանրապետական անդամներին, որ նրանք հանրապետութեան թշնամիներին օգնում են: Այս իրողութիւնը ապացուցանում է Բիւֆէի առաջարկութեան հետ պատահած անցքը: Բիւֆէ սենատին մի օրէնքի նախագիծ առաջարկեց, որ թոյլ է տալիս ժողովվել եկեղեցական հանդէսներ կատարելու համար: Այդ օրէնքի նախագծի առաջարկելու նպատակն այն էր, որ սենատին առիթ տրվի բողոքել կառավարութեան կարգադրութիւնների դէմ հոգևորականների վերաբերութեամբ: Ամենքը կարծում էին, որ այդ առիթով նորից կը կազմվի այն մեծամասնութիւնը, որ մերժեց Ֆերրիի օրէնքի 7-դ յօդուածը, բայց սենատը կարճ վիճաբանութիւններից յետոյ մերժեց Բիւֆէին նրա առաջարկութիւնը հերթական դարձնել և դրանով ցոյց տուեց, որ չէ կամենում բողոքել կառավարութեան կարգադրութիւնների դէմ:

Պատգամաւորների ժողովն էլ յայտնեց իր հաւատը դէպի կառավարութիւնը: Պօլ Կասանեակ հարց առաջարկեց, թէ ի՞նչի կառավարութիւնը հրաժարական չը տուեց սենատի քուէարկութենից յետոյ: Պատգամաւորների ժողովը այդ հարցի քննութիւնը մի ամսով յետաձգեց և ցոյց տուեց, որ նա չէ կամենում աւելի դժուարացնել կառավարութեան դրութիւնը:

Նորերում ստացված «Միջազգային» ընկերութեան հեռագիրը հաղորդեց, որ պատգամաւորների ժողովը երկրորդ քննութիւնից յետոյ ընդունեց ամնիստիայի օրէնքի նախագիծը:

Ֆրանսիական սենատի յուլիսի 3-ի նիստի մասին, որի ժամանակ քննվեցաւ ամնիստիայի օրէնքի նախագիծը, գերմանական լրագիրներին Փարիզից հեռագրում են:

Դը-Ֆերէ և Վիկտոր Հիւգօ սենատորները պաշտպանում էին օրէնքը: Ժիւլ-Սիմօն նրա հակառակ էր խօսում և հերքում էր այն փաստը, իբր թէ ֆրանսիական ազգաբնակութիւնը ցանկանում է ամնիստիա: Նա աւելացրեց, որ այնուամենայնիւ ժողովրդական ցանկութիւններին միշտ զիջումներ պէտք չէ անել և հարկաւոր է լուսաւորել ազգը: Ծայրահեղ սկզբունքներ ունեցող մարդը նրանցից չը պէտք է հրաժարվի, այն պատճառով, որ այդ սկզբունքները կորցրել են իրանց ժողովրդականութիւնը: Այն կառավարութիւնը, որ անկարող է կառավարել երկիրը հասարակական կարծիքի համեմատ, պէտք է հրաժարվի իշխանութենից: Թէ Ֆրանսիայի և թէ հանրապետութեան համար չափազանց վիրաւորական կը լինի, եթէ մարդասպանները և հրդեհածիգները ամնիստիա կը ստանան: Այդ բանին Ժիւլ Սիմօնը երբէք չի համաձայնի, մանաւանդ որ մեղաւորները չեն զղջացել և հաւատարիմ են մնացել անիրաւութեան զգացմունքին: Քանի որ «ներողութիւն» բառը միայն մի կողմից է արտասանվում, ամնիստիան թուլութեան նշան է: Ամնիստիան միութիւն չէ, որովհետև ոյժ գործածող մարդկերանց հետ միանալը աներևակայելի է: Եթէ սկսենք զիջումներ անել, շուտով նոր զիջումներ կը պահանջեն և երբ վերջը կը մերժենք, դարձեալ անիրաւութիւն կը տիրէ: Ժիւլ Սիմօն յիշեցրեց հանգուցեալ Թիէրին, որ վերականգնեց Ֆրանսիան ֆինանսական, զինուորական և դատարանական կողմերից և շարունակեց. «Ձեր նպատակն էր վերականգնել Ֆրանսիան հանգստութեան կողմից: Ի՞նչ արիք դուք: Ոչինչ: Ձեր միակ հոգսն այն է, որ ընտրութիւնները ամնիստիայի հողի վրա կը կատարվին (ամնիստիան ազդեցութիւն կունենայ ընտրութիւնների վրա): Բայց ընտրութիւնների ժամանակ պէտք է զանազանել ոյժի և ազատութեան քաղաքականութիւնները, թոյլ և որոշ դատողութիւն չունեցող քաղաքականութիւնը, կրօնի և խղճի ազատութեանը ձըգտող, արդարադատութեան և կրօնի անկախութիւնը պատւող քաղաքականութենից: Ժողովրդական ոգին բարձրացնելու համար անհրաժեշտ է քաջութիւն ցոյց տալ ոչ թէ միայն փողոցներում, այլ և գրասենեակի և պարլամենտի մէջ, մանաւանդ այնպիսի վրդովմունքի դէմ, որի պատճառը ոչ թէ հրացաններն են, այլ կառավարչական հրամանները»: Մինիստրութեան նախագահ Ֆրէյսինէ պատասխանեց, որ Ժիւլ Սիմօնի ասածները մի մեղադրական ճառ են կազմում: Կառավարութիւնը երբէք չէ փոխել իր հայացքը և միշտ այն կարծիքի է եղել, որ ամնիստիան հարկաւոր է ընտրութիւններից առաջ շնորհել: Հասարակական կարծիքը պահանջում է ամնիստիա, իսկ մինիստրութիւնը կարող է կառավարել երկիրը պարլամենտի մեծամասնութեան հետ համաձայն: Մինիստրութիւնը ցանկանում է ամնիստիա, ի նկատի ունենալով երկրի և հանրապետութեան շահերը և ոչ թէ ամնիստիայի շահերը: Երկրի ընդհանուր կամքին ընդդիմանալը վտանգաւոր է: Եթէ ամնիստիան կը մերժվի, այդ հարցը պաշտպանող կառավարութիւնը կը կորցնի բարոյական նշանակութիւնը և չի կարողանայ շփոթութիւնների առաջն առնել: Անհրաժեշտ է վերջացնել հանրապետական կուսակցութիւնների մէջ տիրող անհամաձայնութիւնները, անհրաժեշտ է նոյնպէս արգելել արմատականներին ամնիստիայի անունով մոլորեցնել ամբոխին: Իր ճառի վերջում Ֆրէյսինէ համոզում էր սենատին, որ նա զոհէ իր կարծիքը, որպէս զի համաձայնութիւն կայանայ ազգային ժողովների մէջ և և վերջացնի տխուր անցեալի հետ, որոնց մասնակից են Ֆրէյսինէից առաջ խօսողները, իբրև նախկին մինիստրութեան անդամներ: Ժիւլ Սիմօն բողոքեց Ֆրէյսինէի վերջին խօսքերի դէմ: Բերլինի «National Zeitung» լրագրին հաղորդում են, որ սենատի նախագահը յուլիսի 3-ի նիստի ժամանակ առանձին նախազգուշական միջոցներ էր ընդունել: Բացի այն, որ պօլիցիականների թիւը շատացրած էր, նախագահը պահանջել էր և զօրքեր: Սենատի շինութեան առաջ բազմաթիւ պօլիցիականները ամբոխին չէին թոյլ տալիս կանգնել: Երեկոյեան ամբոխը շատացաւ և մինչև այժմ իրան հանգիստ էր պահում: Ժիւլ Սիմօնի գեղեցիկ ճառը ծափահարութիւններով ծածկեցին սենատի թէ աջակողմեան և թէ ձախակողմեան անդամները: Ֆրէյսինէի ճառը համոզեցուցիչ չէր:

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

—

Վան, մայիսի 2-ին

Կամ մեր ազգ երջանիկ ապագայ մը պիտի ունենայ, կամ պիտի չունենայ, անշուշտ այս երկուքէն մէկն պիտի լինի. եթէ կը հաւատանք առաջին թէզութեանն, ըստ այնմ պէտք է աշխատենք, իսկ թէ հաւատք չունենք մեր ապագային վրայ, լաւ է այժմէն որոշել այս բանը և թողուլ որ իւրաքանչիւր ոք իւր համար ազգ մը ընտրէ և նմա յարելով երթայ ապրի հանգստութեամբ, եթէ ոչ իբր հայ, գէթ իբր մարդ. Սակայն ինչպէս յայտնի է որ մեր առաջ դրուած կան երկու վիճակները, նոյնպէս և բացայայտ է թէ ազգի գլխաւոր մասը ապագային վրայ հաւատք ունի և կը յուսայ որ օր մը հայ ազգն ալ պիտի դադրի ողբալէ և պիտի ունենայ վիճակ մը, զոր չունենալուն համար այսչափ կը տառապի և կը չարչարուի. Անշուշտ այդ հաւատով է որ կը շարժեն ազգ. վարչութիւնը, ս. պատրիարքը, ընդհ. ժողովն, լրագիրներն, գրագէտներն, ընկերութիւններն և այլն և այլն. Անտարակոյս այդ հաւատն էր, որով հայ պատգամաւորներն Եւրոպա գնացին, այդ հաւատով է որ ս. պատրիարք Եւրոպական դեսպանաց յաճախելով կը յաճախէ, և վերջապէս այդ հաւատն է որ ընդհանրանալ պէտք է ամեն հայու սրտին և մտքին, հոգւոյն և բոլոր զգայութեանց մէջ, այդ հաւատքին վրայ պէտք է մնանի ամեն հայ, և այդ պէտք է լինի հայու միակ նպատակ.

Սակայն ինչ օգուտ, մինչ Կ. Պօլսոյ հայերն ոգի ի բուին կաշխատեն Հայաստանի վերականգնութեան համար, մինչ Հայաստանէն դուրս բնակող երիտասարդները արիւն քրտինք մտած Հայաստանի համար ամեն նեղութիւն յանձն կառնեն, անդին բուն Հայաստանի մէջ տակաւին ընդհանրացած չէ այն հաւատ, թէ հայերն ալ երջանիկ ապագայ մը պէտք է ունենան. Հայաստանի գաւառները տակաւին ձուլուած չեն այն ընդհանուր գաղափարին հետ, որ տիրող է Կ. Պօլսոյ, Տփղիսի և այլն հայութեան վրայ. Օրինակ, եթէ Կ. Պօլիս կը կարծէ որ Հայաստանի փրկութիւնը գրչով կը լինի, Հայաստանի մէկ գաւառը կը համարի թէ բրիչով կը լինի. եթէ Տփղիս կը հաւատայ թէ զէնքով հնարաւոր է փրկութիւնը, Վասպուրական իր կղերէն լսած է թէ՝ «Զէնք ձեռք առնողը դժոխք պիտի երթայ» և այլն. Եթէ մէկ գաւառի հայերն համոզուած են որ առանց դպրոցի յառաջադիմութիւն անկարելի է, ուրիշ գաւառ մը կանխակալ գաղափարով պաշարուած կը կարծէ թէ դպրոցներէն ելնող տղայք ազգ և կրօնքը կուրանան և այլն. Եթէ հիւսիս կեանք կը գոչէ, հարաւը մահ կը ցանկայ. եթէ Տարօն լոյս կը պոռայ, Տրապիզոն վարժապետ կը ծեծէ, եթէ կայ տեղ մը որ ազատամտութեամբ կը շարժի, կայ մի ուրիշ տեղ ուր ազատամտութիւնը անաստուածութիւն կը թարգմանուի, վերջապէս ո՞ր մէկն ասել, այնպիսի մէկ խառնիճաղանճ դրութիւն կը տիրէ հայոց վրայ, որ կրնանք ասել թէ որչափ գաւառ, այնչափ դրութիւն, որչափ հայ, այնչափ գաղափար կը տիրէ այժմ. Մանաւորցունենք խօսքերնիս որ աւելի պարզ և բացորոշ լինի. Մենք օրինակ պիտի բերենք միայն Վասպուրական, զի Հայաստանի ուրիշ գաւառները օրինակ առնուլն իւրաքանչիւրին բնիկին կը վայելէ.

Ժողովուրդ մը երկու միջոցով ու է բանի վրայ գաղափար կը ստանայ, մէկը լսելով, երկրորդ կարդալով. Վասպուրականի ժողովուրդը դեռ հասած չէ այն տեղ, որ կարդալով ուղղութիւն մը ընտրէ իւր համար և ըստ այնմ ընթանայ, այլ քանի որ տգէտ է, եկեղեցւոյ բեմէն լսելով է որ ո և է բանի վրայ գաղափար կը ստանայ. Արդ թէ որչափ ծուռ քարոզներ կը լսէ այնպիսի բաներու վրայ, որք Կ. Պօլիս և այլուր նուիրական կը համարուին, թէ ինչպէս Վանայ ժողովրդեան լսածներն հակառակ են Կ. Պօլսեցի և այլ տեղացի հայոց լսածներուն, թէ ինչպէս Վանայ մէջ տարբեր ուղղութեամբ մը կառաջնորդուի հայն, քան զոր ուղեցոյց բռնած է իրեն ուրիշ գաւառացին, բաւական կը համարեմք միայն քանի մը օրինակներ առաջ բերել. Նախ՝ զի այստեղ տգէտ կղերներն մեղաց պատիժ կը համարեն քրդաց հարստահարութիւններն, ինչպէս նկարագրած եմք մեր 1879 յուլիս 12 ամսաթիւ նամակով որ տպվեցաւ Թէրճէմանի 636-դ թւոյն մէջ. 2, որպէս զի կրկնութիւն ըրած չը լինեմք, այստեղ պիտի դնեմք Երեմիա եպիսկոպոսի մի ուրիշ քարոզ ալ, զոր դարձեալ Արարոց ս. Աստուածածին եկեղեցին խօսեցաւ, ես իմ ականջով լսեցի, և որոյ նման քարոզներ հազար անգամ խօսած է նա քաղաքիս և Այգեստանի բոլոր եկեղեցեաց մէջ.

«Ինչ, ըսաւ, դպրոց, դպրոց, առեր կը պոռան աշխարհականներն. ժողովուրդն ինչ արդիւնք պիտի տեսնէ դպրոցներէն, քանի որ նոքա աշխարհականաց ձեռքն են. ժողովուրդ, ըսաւ, եթէ կը տեսնէք որ դպրոց մը եկեղեցականաց տեսչութեան տակ չէ, գիտցէք որ անօգուտ է այն դպրոց...պէտք է որ հայոց մէջ որչափ վարժարաններ կան, ամենքն ալ եկեղեցականաց յանձնուին. Այսպէս չըլլալէն է որ մեր ազգը այս դժբաղդ վիճակին հասեր է, որ անաստուածներ, անկրօններ շատցեր են, պահք լուծողներ չորս կողմ կը վխտան, զէնքի, այդ դժոխային գործիքի վրա գաղափարներ սկսած են զարթել, հետևապէս հայերն չեն տարբերեր այլ ևս քուրդերէ, որոց միայն կը վայելէ այն սատանայական գործին, զէնքն.... Տեսէք, տեսէք, ըսաւ, պատճառն ինչ է որ Կ. Պօլսոյ մէջ բոլոր հայ ժողովուրդը, իշխաններն, ամիրաներն անկրօն են, պատճառն այն է որ աշխարհականաց տեսչութեան ներքև գտնուող դպրոցներու մէջ ուսած են, որք լրբաբար ճառատել միայն գիտեն. Աշխարհականն ինչ է որ ուսուցիչ լինի. ուսուցչութիւնը միայն կղերաց կը վայելէ. Եթէ անսային ինձ Վանայ վարժապետները, բոլորն ալ կղեր կը ձեռնադրէի և կը պատուիրէի, որ հետևեալ երկու բաներն միայն ուսուցանէին աշակերտաց, հայերէն գրել կարդալ մը և եկեղեցական երաժշտութիւն. վասն զի դպրոցաց կոչումն է ոչ թէ պատմութիւն, լեզու, թուաբանութիւն, չար սատանայութիւն (ճարտասանութիւն ըսել կուզեր), գիտականութիւն և այլն սորվեցնել, այլ միմիայն եկեղեցական երաժիշտ հասցնելու. Վարժապետաց աշխարհական լինելէն չէ որ սաղմոս, ժամագիրք կտակարան, Նարեկ և սոցա նման հոգեշունչ գիրքեր թողված՝ նոցա տեղ աշխարհաբար ընթերցարան, պատմութիւն նոր կտակարան և այլն դաս կը տրուին, աշխարհաբար կըսեմ, որ բողոքականաց լեզուն է և որ մեղք է եթէ հայոց վարժարան մուտ գտնէ. Զանազան ուսմանց ծաւալումն չէ պատճառ որ ժողովրդեան վարք բարքն ապականեր է. ինձ չահ ֆրանսերէն գիտնալէն, ինչ օգուտ ո և է եւրոպական լեզու գիտենալէ, դոքա կը ծառայեն միայն մտքերը պղտորելու հոգևորականաց դէմ, և նահապետական առաքինութիւնները խափանելու. ցոյց տուէք ինձ ուսեալ մը, որ առաքինի լինի, լեզուագէտ մը որ անպարկեշտ, լիրբ և ապականեալ չը լինի. Ֆրանսիայի փառքը մինչև յերկինս բարձրացած էր Նապոլէօնի օրով, քանի որ Ֆրանսիայի դպրոցներն ճիզուիթ կոչված ՍՈՒՐԲ և ԱՍՏՈՒԱԾԸՆՏԻՐ կրօնաւորաց ձեռքն էին, բայց երբ որ ամբարշտացան ֆրանսըզներն և իրենց դպրոցաց տեսչութիւնը այն ՍՈՒՐԲՆԵՐՈՒՆ ձեռքէն առնելով տղմաթաթաւ աշխարհականներու յանձնեցին, այն ժամանակ չուշացուց Աստուած նոցա պատուհաս, այլ բրուսիացի անօրէն և անկրօն բողոքականներն նոցա վրա հանելով, դանոնք պատժեց, ինչպէս որ հայոց վրա քիւրդերն կը հանէ. Թիւրքեր և քիւրդերն երբէք մեղաւոր չեն, զի նոքա տիրոջ կամք չը գիտեն, իսկ հայերը որ աշխարհի միակ ճշմարիտ քրիստոնեաներն են՝ դեռ շատ սաստիկ պիտի պատուհասուին, եթէ չարունակեն իրենց անօրէն ընթացքն, գլխաւորապէս այն որ բարև կուտան կառնեն չուն բողոքականաց հետ, որք որդիք սատանայի, որդիք սադայելի են, մանաւանդ անոնք, որ հայ ազգութիւն ունին. Նզովեալ և անիծեալ է այն մարդն, որ առուտուր կանէ բողոքականի մը հետ, զի լաւ է մահմետական լինել, հնդիկ լինել, քան բողոքական...»

Ընթերցող, եթէ դեռ շարունակեմ այս Աստուածաշունչ քարոզն, գիտեմ ականջաց քըստմնելէդ դողի պիտի բռնուիս, ուստի այս չափն բաւական կը համարիմ և կը դառնամ եզրակացունել թէ՝ երբ ժողովուրդ մը իւր արքեպիսկոպոսէն այսպիսի քարոզներ լսէ, ալ ինչ ոգի և ինչ զգացում կը մնայ իւր քով, դու չափէ. Ալ ինչպէս կարելի է այն ժողովրդէն սպասել ուզել դպրոցի համար. ուսումնականն ինչ յարգ կունենայ, տղայ մը ինչպէս կրնայ իւր հօրն ասել թէ, զիս դպրոց ղրկէ կամ ինձ համար թուաբանութեան, պատմութեան դասագիրք մը գնէ և այլն. Աստուծոյ չի հաւատացուիր թէ Երեմիա եպիսկոպոս այսպիսի քարոզներ խօսի, բայց մեծ դժբաղդութիւն ունիմ ասել որ իմ ականջով լսել եմ և հազարաւորներ լսած են.

Վանեցի

«ՄՇԱԿԻ» ՊԱՏԱՍԽԱՆԻ

—

—ԹԻՖԼԻՍ. Գ. Իգմ. Ձեր յօդուածը չենք կարող տպել մեր լրագրում: Երկար է և մասնաւոր հարց է: Բայց եթէ տպէք առանձին թերթով, կամ բրօշիւրով, կը տարածենք «Մշակի» հետ:

—ՄՈՍԿՎԱ. Լ. Խ. Ա. Մենք սովորութիւն չունենք տպել յօդուածներ պատկերներով: Եթէ կամենում էք, կը տպենք առանց պատկերների: